

FÜLÖP GYULA

VESZPRÉM MEGYE ÖNKORMÁNYZATI IGAZGATÁSA A FELSZABADULÁSTÓL A TANÁCSOK MEGALKOTÁSÁIG (1945–1950)

Veszprém vármegye 1945. március 23-a és 30-a között szabadult fel, tehát az ország legkésőbbben szabaddá vált területei közé tartozott. Ennek oka, hogy a náci Németország vezetői Ausztria és D-Németország megvédése érdekében ellentámadást szerveztek a Velencei-tó és a Duna irányában 1945. március elején. Végül az ún. 1945. évi bécsi hadművelet sikeres végrehajtása szabadította fel a megyét. Ennek következménye, hogy a nyilasok és a reakciók többsége már nem menekült tovább, sőt az ország keleti és középső területeiről ide sodródott reakciós elemek is itt maradtak és a különböző hivatalokba, szervezetekbe beférkőztek. Így a vármegye, de maga Veszprém is a reakció egyik fészke lett. Ebben a helyzetben rosszabb körülmények között kezdődhetett el a demokratikus átalakítás, mint az ország más korábban felszabadított területein.¹

I. A KÖZIGAZGATÁS DEMOKRATIKUS ÁTALAKÍTÁSA 1945-BEN

A felszabadulás első napjaiban az élet beindítását a hadi események befolyásolták. A háborús következmények elhárítását (halottak földelését, a sebesültek ellátását, a tűzoltást, az élelem, a víz biztosítását, a személtakarítását stb. tennivalókat) nehezítette, hogy közigazgatás nem volt. A vármegye területén a változó front-helyzet miatt, az elemi feltételek megteremtését csak a kommunisták kezdeményezései tették lehetővé. Ők keltették életre a várost, a falut, szervezték a lakosságot a legsürgősebb tennivalók ellátására. A helyzetet nehezítette, hogy a kommunista pártok szervezetekkel nem rendelkeztek. Időrendben először Várpalotán jött létre a párt szervezete (1945. március 21-én). Munkához kezdtek, de csak április elején alakultak meg. A felszabadulás előtt egyedül csak Pápán volt illegális párttevékenység, de különböző okok miatt itt is csak pár

nappal a felszabadulás után tudtak megalakulni.

Veszprémben a háború előtt és alatt egy harcos baloldali, de a párt-hoz nem tartozó csoport az antifasiszta eszmék hirdetésével harcolt a fasiszmus ellen, majd a felszabadulás után pártot is alakítottak. Egy héttel a felszabadulás után pártszervezőként Budapestről Veszprémbe érkezett Molnár Ferenc és Simon József (aki később alispán lett), majd további kommunisták érkeztek a városokba, a falvakba is elindul a pártszervezetek megalakításának a folyamata.²

A vármegyében a függetlenségi Front helyi szervei, a Nemzeti Bizottságok (továbbiakban: NB) is csak a megye felszabadulása után tudtak megalakulni. Nagyrészt 1945 áprilisában jöttek létre. Elsőként a megyeszékhelyen, majd a megye többi településén a városokban és a falvakban egyaránt. A NB tehát abban az időben jött létre, amikor a kormánynak a közigazgatás rendezéséről szóló 14/1945. M. E. sz. rendelete már hatályban volt. (1945. január 4-én került kihirdetésre és a M. K. 1. számában jelent meg.) Ez a jogszabály a helyi közigazgatás újjászervezése érdekében a kormány első megnyilatkozása volt. A kormány azt szeretné, ha a helyi önkormányzatok önállóan és a maguk erejéből gondoskodnának az igazgatási szervezet létrehozásáról és a működésük biztosításáról. Egyben felszólította a NB-t, hogy mindenütt alakítsák újjá az önkormányzati testületeket, de saját maguk mint a demokratikus pártok helyi szövetségei továbbra is maradjanak politikai szervek és ne illeszkedjenek be a közigazgatás szervezetébe. A fentiekből kitűnik, hogy a kormány lényegében a NB-nak mint társadalmi-politikai szervnek, az önkormányzati testületeknek mint közigazgatási szerveknek a kettősségére vett irányt. A kiépülő kettősség tehát egyfelől a NB-k megtartását jelentette társadalmi-politikai szerveként, másfelől ezen szervek felügyelete és ellenőrzése mellett a közigazgatási funkciót gyakorló önkormány-

zatok testületi és egyedi szerveinek az újjáalakítását.

A 14/1945. M. E. sz. rendelet úgy intézkedett, hogy a NB-k hívták életre az önkormányzati szerveket oly módon, „*hogy abban minden demokratikus párt, ezek híján, illetve, ahol csak egyes pártok alakultak meg kiegészítésként a szakszervezeteken és egyéb társadalmi érdekképviseleti szerveken keresztül a társadalom minden rétege választás nélkül is arányos képviseletet nyerjen.*” A rendelet a tagok számának a csökkentésével személyi összetételben is átalakította és egyben eredményesebbé is tette az önkormányzati testületeket. Azokban a községekben és megyei városokban, ahol a közlekedési nehézségek nem gátolják a testület munkáját ugyanannyi tagot rendelt, mint a régi képviselőtestület volt, a törvényhatósági jogú városokban azonban megközelítőleg ennek a felét, míg a megyei törvényhatóságokban – ahol a közlekedési nehézségek a nagylétszámú testület működését lehetetlenné teszik – a régi-
nek megközelítőleg a negyede lett.

A rendelet szerint az így újjáalakított, vagy újjáalakítandó ideiglenes önkormányzati testületek a régi törvények szerint megalakított önkormányzati testületek jogaiba léptek. Jogosultak bizottságokat alakítani és határozhattak mindazokban a kérdésekben, amelyek korábban a jogkörükbe tartoztak. „*A rendkívüli helyzetben ezen túlmenően is gyakorolni kell önkormányzati jogait.*” Különösen gondoskodni kell az önkormányzati tisztviselői állások választás útján való ideiglenes betöltéséről, valamint a közigazgatási bizottságok megalakításáról.

Amikor a kormány az önkormányzati szervek újjáalakítását elrendelte, gondoskodott a NB-k társadalmi és politikai, egyes vonatkozásban állami szerveként való elismeréséről is. A kormány ugyanis egyidejűleg utasította a közigazgatás minden tisztviselőjét, hogy „*a NB-k és ezeken keresztül megalakított ideiglenes önkormányzati testületek*

megalakulását ismerjék el, működésüket ne akadályozzák és korlátozzák, és a hivatali eljárásaikban a határozatokhoz alkalmazkodjanak."³

A jogszabály azon szakasza, hogy a NB-k tartózkodjanak a közigazgatási tevékenységtől, az akkori időszakban nem valósulhatott meg. A meglévő háborús helyzet és az ebből adódó egyéb körülmények, valamint a központi utasítások és más intézkedő szervek hiányában a NB-ra hárult a közigazgatás szervezése, vezetése, több esetben annak az ellátása is. Amíg az ország egész területe nem vált szabaddá, a NB-k a legtöbb helyen kizárólagos hatalmi és igazgatási tevékenységet végeztek, a kormánynek Budapestre érkezéséig (április 12.) a helyi közigazgatás igen fontos szervei maradtak.⁴

A fenti megállapítás különösen érvényes Veszprém vármegyére. A már vázolt okok lényegében a NB-k megalakulására is kihatnak. Jellemző a reakció beépülése. A legtöbb helyen népgyűlésen történt a megválasztásuk. Azonban arra is volt példa, hogy a – közigazgatás helyi, nem demokratikus szellemű vezetői – a községi jegyzők, vagy a bírók hívták össze és ők is irányították az üléseket. Így el tudták érni, hogy az embereiket jutassák be a NB-okba. A kialakulásukat nagymértékben hátráltatta az a körülmény is, hogy az egyes pártok vagy egyáltalán nem, vagy csak lassan szerveződtek. A taglétszámuk is változó volt, pl. Révfülöpon 4, Nemesszalókon 11, Bakonytamásin 17 tagú NB-t hoztak létre. A főispán meg is állapította, hogy: „*a Vármegei körutam alkalmával sajnálattal tapasztaltam, hogy a NB-k nincsenek szabályszerűen megalakítva. A községek teljesen tájékozatlanok erre vonatkozóan*”. Így több helyen a NB-kat újjá kellett szervezni, mert nem a Függetlenségi Frontba tömörült pártokból jöttek létre.⁵

A vármegyében a NB-k látták el az összes állami teendőket. Újjászervezték a rendőrséget, helyreállították a közbiztonságot, megszervezték a közlekedést, az újjáépítést, a közmunkát, a romeltakarítást, a mezőgazdasági termelés beindítását, segítették a földosztást, az egészségvédelem megszervezését. Több közigazgatási feladatot is elláttak. Pl. a Veszprémi NB nevezte ki a megyei rendőrkapitányt, a pénzügyi igazgatás vezetőjét, az adóügyi tanácsnokokat és az aljegyzőket. Megerősítette állásukban a kórházi orvosokat, a tanonciskolába főhivatású tanerőket osztott be, stb. Hasonló tevékenységet láttak el a megyében létrejött többi NB-k is. Így a balatonfüredi, a gyenesdiási, a révfülöpi stb. NB-ok.⁶

A fenti példákból is látható, hogy a NB-k ebben az időben széleskörű igazgatási tevékenységet végeztek, amelyet sokszor a közigazgatás kiépülése után is gyakoroltak. Ez vitákra, összetűzésekre adott okot, nem javította a közigazgatási szervek és az NB-k kapcsolatát. A főispán 1945. május 28-án körlevélben szólította fel a járási székhelyek NB-ait, hogy tartózkodjanak a kinevezések gyakorlásától, ne végezzenek közigazgatási feladatokat, mert a 14/1945. M. E. sz. rendelet szerint nem közigazgatási szervek. Míg megyei szinten a főispán, községi vonatkozásban a jegyzők próbálták fokozatosan szűkíteni a NB-k közigazgatási tevékenységét.

A 14/1945. M. E. sz. rendelet a közigazgatás megszervezésének csak az alapvonalait jelölte ki, az ország felszabadításával ennek a részletes rendezése is szükségessé vált. Ezért bocsátotta ki a kormány április 26-án az 1.030/1945. M. E. sz. rendeletét „*A közigazgatás ideiglenes rendezéséről szóló 14/1945. M. E. sz. rendelet kiegészítéséről*”.⁷ Ez a jogszabály valójában az önkormányzati szervek (testületek és egyéni) működésével kapcsolatos legfontosabb kérdéseket rögzítette.

Elsősorban arról rendelkezett, hogy „*ahol eddig még nem történt meg, haladéktalanul meg kell alakítani a törvényhatósági bizottságokat és a képviselő testületeket*”. A megalakításuknál elismerte a szakszervezetek képviseletét is. A pártok és a szakszervezetek képviseleti arányait a NB-k állapítják meg, a képviselőket maguk a pártok, illetve a szakszervezetek küldik. (2. §.) A tagok létszámát már a 14/1945. M. E. sz. rendelet is csökkentette s az új szabály ezt megerősítette. Jelentős változást eredményezett az önkormányzatok belső összetételében, a régi formát új tartalommal töltötte meg. Így többek között:

- teljesen eltörölte a virilizmust;
- kimondta, hogy az önkormányzati testületek hivatalbóli tagjai közül csak az önkormányzati testületek által választott tisztségviselőknek van szavazati joga;
- az önkormányzati testületek a választott és kiküldött tagokból alakulnak meg. Minden más címen történő tagságot megszüntette;
- rendes tagok egynegyedének megfelelő számú póttagok választását rendelte el.

Az önkormányzati testület tagja lehetett (7. §.), aki (24-dik életévét betöltötte és gyámság, gondnokság vagy csőd alatt nem állott, (2) élet-, vagyon- vagy szemérem elleni bűntett, nyereségvágyból elkövetett vét-

ség, valamint népbíróság által büntendő bűntett, vagy vétség miatt elítélve nem volt – kivéve, ha a büntetés kiállítása, végrehajtásának elévülése, vagy kegyelemből való elengedése óta 10 év már eltelt.

A rendelet megismételte, hogy „*A törvényhatósági bizottságok, illetve a községi képviselő testületek megalakulásával a Nemzeti Bizottságok közigazgatási hatásköre megszűnik*.” (11. §.) Szabályozta az önkormányzati állások betöltését, visszaállította a háború alatt az 1942. XXII. tc. alapján „átmenetileg” megszüntetett tisztviselői választásokat, a régi hirdett fősolgabírói állást járási főjegyzői állássá szervezte át. (12. §.) Részletesen szabályozta a politikai tisztogatás kérdéseit, így a tisztviselők visszatartását, visszafogadását és megerősítését (15–16. §.), a politikai megbízhatóságuk NB által történő igazolását. (13. §.) Egyes vezető állásokra, pl. polgármester, polgármester-helyettes, a képesítést megszüntette, más állásoknál pl. jegyző, a szükséges képesítéssel nem rendelkező személy alkalmazását lehetővé tette – egy éven belül vizsgáló letétele mellett. (22–23. §.) – Új szabályozást kaptak az egyes testületi szervek szervezeti és hatásköri vonatkozásban, pl. a kisgyűlés (30–31. §.), igazoló választmány stb. Összeségében megállapítható, hogy az 1030/1945. M. E. sz. rendelet megteremtette a közigazgatás újjászervezésének a reális alapjait. Rendezte a NB-k szerepét, amelyek politikai szervként működnek tovább, mint a Függetlenségi Front széles népi-nemzeti összefogásának helyi szervei. Elsősorban ellenőrzési funkciót végeztek, s állami feladatot csak külön jogszabályi rendelkezések alapján láthattak el. A közigazgatás tehát a NB-k szervezése mellett alakult újjá és a 1030/1945. M. E. sz. rendelet most már számukra a népi demokratikus átalakításnak megfelelő jogi kereteket dolgozott ki.

A rendelet kihirdetése után valósult meg Veszprém vármegyében is az önkormányzati szervezet újjáalakítása. A vármegyében csak 1945 június, július hónapjaiban történt meg a visszaállításuk, sőt a vármegyei törvényhatósági bizottság csak augusztusban alakult meg. A törvényhatóságokat és a képviselőtestületeket a megyében most már mindenütt a nemzeti bizottságok hozták létre, ők állapították meg a pártok képviseleti arányait, a tagjaikat pedig az egyes pártok és a szakszervezetek jelölték. Az önkormányzati testületekben a pártok megfelelő arányait a nemzeti bizottságok csak komoly politikai harcok útján tudták megál-

lapítani.⁸ A nemzeti bizottságoknak az önkormányzati testületek összetételére vonatkozó befolyása – mint erre a későbbiekben az egyes testületeknél utalok – a működésük későbbi szakaszán is érvényesült.

A megyékben a helyi-területi igazgatási beosztást a vármegye-rendszer határozta meg. A vármegyében köz-igazgatási szervként működött a vármegyei törvényhatósági bizottság (továbbiakban: v. thb.), közigazgatási szervként működtek a megyei városok a kis- és a nagyközségek. A vármegye közigazgatási beosztása – 1945. január 1-jén – kettő megyei város (Pápa és Veszprém), öt járás (devecseri, enyingi, pápai, veszprémi, zirci) és 174 volt a községek száma. Közülük 50 nagyközségi, 124 pedig kisközségi kategóriába tartozott. A kisközségek közül 16 nagyközséghez volt beosztva, a többi 108 kisközség 39 körjegyzőséget alkotott.⁹

A nemzeti bizottságok mellett – mivel valamennyi feladatot megoldani nem tudtak – létrejöttek olyan további szervezeti formák is, amelyek keretében a demokratikus átalakulást óhajtók nagyobb számban vehettek részt az egyes konkrétan felmerülő feladatok megoldásában. Ezek az ún. népi bizottságok, amelyek jelentős szerepet töltek be ebben a történelmi folyamatban. E szervek ugyancsak koalíciós alapon a Függetlenségi Frontba tömörült pártok és a szakszervezetek képviselőiből szerveződtek. Ezért ezek sem lehettek mentesek a koalíció során beszívargott reakciós elemektől, az esetek többségében sikerült bennük a haladó erők túlsúlyát biztosítani. Többségükben demokratikus fejlődés ügyéhez hű személyekből tevődtek össze. A népi bizottságokat a forradalmi átalakulás követelményei hozták létre, egyrészt a kommuniszták kezdeményezéseire közvetlenül társadalmi úton alakultak meg, csak később szabályozta a helyzetüket és működési formájukat jogszabály.¹⁰

Ilyen népi bizottságként működtek a demokratikus állam földbirtokrendező szervei: a községi földigénylő bizottságok, valamint ennek területi és országos szervei,¹¹ valamennyi településen működő termelési bizottság,¹² az üzemi bizottságok,¹³ a földművelésszervezetek,¹⁴ valamint egyéb – a köz érdekében tevékenykedő bizottságok.

A népi demokratikus forradalom időszakát követően e szervek többsége fokozatosan eltűnt, a megmaradtak is megváltozott formában tevékenykedtek tovább.

E tanulmánynak nem célja a népi szervek tevékenységének az elemzése, de mint a korszak arculatát je-

lentősen befolyásoló szerepük miatt tartottuk indokoltnak a meglétüknek és tevékenységüknek az említését. A tanulmányban a közigazgatás¹⁵ egyik részterületének az önkormányzati igazgatásnak Veszprém vármegyei felszabadulás utáni változásait – a tanácsok megalakulásáig – dolgoztuk fel két fő részben:

I. rész: A vármegyei önkormányzati igazgatás,

II. rész: A helyi önkormányzati igazgatás – címmel.

II.

A VÁRMEGYEI

ÖNKORMÁNYZATI IGAZGATÁS

A) A vármegyei törvényhatósági bizottság

A vármegye – a jelzett jogszabályok alapján – továbbra is az állam jellegzetes önkormányzata maradt. Jogi személy, amely a vármegye közösségében testesült meg. A közösség testületi jogait az önkormányzat keretében gyakorolta a felszabadulás utáni időszakban is. A vármegye önkormányzati szerve a vármegyei törvényhatósági bizottság. Hatáskörét – alapjaiban – az 1886. XXI. tc. állapítja meg, amely szerint a vármegye:

– saját belügyeiben önállóan intézkedik;

– közvetíti az állami közigazgatást;

– politikai ügyekkel is foglalkozik, illetve ilyen ügyeket is megvitathat és a többi önkormányzattal, valamint a kormánnyal közölhet.

A törvényhatósági bizottság a törvényhatóság egyetemét képviseli a törvényhatóság ügyeiben, a területét, a szervezetét és a gazdaságát érintő kérdésekben. Működését a polgári kor utolsó ilyen tárgyú törvénye: az 1929. XXX. tc. szabályozza.

1. A törvényhatósági bizottság létrehozása és összetétele

A v. thb. létrehozása illetve felélesztése a már hivatkozott rendeletek alapján történt, de az összetételében jelentősen eltért a felszabadulás előtti szervezeti formától. A v. thb. összetételét – az M. E. sz. rendeletnek megfelelően – az ún. „megyei jellegű” Veszprémi Nemzeti Bizottság¹⁶ alakította ki a koalíciós pártok és a szakszervezetek jelölése alapján. Így a megyében is gyökeresen megújult az önkormányzat tagsága, lényegében a nemzeti bizottsággal azonos politikai, szociális összetétel alakult ki. Ez megyei viszonylatban azt jelentette, hogy a kisgazdapártiak kerültek többségbe, míg a kommunista

és a szociáldemokrata, valamint a parasztpárt közel azonos létszámban kapott képviselőket. A létrejött szervezeti forma az alábbi volt:¹⁷

FKP	27 tag (34,61%)
MKP	14 tag (17,95%)
SZDP	14 tag (17,95%)
NPP	13 tag (16,67%)
Szakszerv. Tan.	7 tag (8,97%)
PDP	3 tag (3,85%)
	78 tag (100,00%)

A pártok által javasolt jelölés a póttagok számát is magában foglalta, mert a rendes tagok egynegyedének megfelelő számú póttagot is kellett választani, akik a rendes tagok kiesése esetén ezek helyére léptek.

Az önkormányzati testületi tagságra már az I. fejezetben utaltam. Az említett rendelet 7. §-a a v. thb.-ra – mint önkormányzati szerve – is vonatkozik. Az önkormányzati testületekben továbbra is megmaradt a hivatalbóli tagság intézménye. A v. thb.-nak hivatalból tagja: az alispán, a főjegyző, a másodfőjegyző, a tiszti főorvos, a járási főjegyzők, az árvászéki elnökök, az alügyészek és a megyei városok polgármesterei.¹⁸ (Ez Veszprém vonatkozásában kezdetben 18, majd 21 főt jelentett.) Új vonzása a szervezetnek, hogy a hivatalbóli tagok közül szavazati joga csak annak volt, akit az önkormányzat választott, míg a kinevezett tisztviselőket csak felszólalási és tanácskozási jog illette meg.

Az így létrejött thb. alakuló közgyűlését 1945. aug. 4-én tartotta meg. Ezen ifj. Rainprecht Antal főispán elnökölt és az alábbiakkal nyitotta meg az újonnan megválasztott és létrejött v. thb. alakuló közgyűlést: „Ősi vármegyénk történelmi jelentőségű pillanatait éli. A demokratikus elvek alapján létrejött törvényhatósági bizottság megalakulásával egy ezredév történelme zárult le, hogy forradalmi erővel és lendülettel helyet biztosítson egy új korszaknak, amelyet mi itt akik ebben a tereben összegyűltünk valamenynyien a réginel, a letűntnél szebbnek, jobbnak remélünk.”¹⁹

A v. thb. összetétele 1946. január 1-jei időponttal változik. A balatonfüredi járás átcsatolása miatt a bizottsági tagok száma 82 főre nő. Egy-egy tagot delegált a KGP., a MKP., a SZDP., és a NPP., – természetesen a nemzeti bizottság közreműködésével.²⁰

A v. thb. összetételében időközben több kisebb változás történt. Pl. az 1946. szept. 3-i ülésen 3, az 1947. szeptemberi ülésen 1 póttagnak a behívására került sor. A bizottság tagjainak létszámban jelentős változást hozott a Veszprém vármegyei Nem-

zeti Bizottság 1947. november 25-én tartott ülése, amely a v. thb. munkáját vizsgálta. Megállapította, hogy a bizottság tagjai közül többen nem látják el a feladatukat, ezért őket a pártok egyetértésével visszahívták, illetve pótolták. – Mivel a párttagság megszűnését követte a thb.-i tagság megszűnése is, így a v. thb. eredeti összetétele erre az időpontra már átalakult. – (Így a bizottság póttagjainak a behívása megtörtént, tartalék nincs.) Ebből adódóan az egyes bizottságok létszámailag hiányosak, a pártok képviselője nem biztosított, a v. thb. tevékenysége nem lehetett hatékony, lényegében munkaképtelen lett. A változtatást az 1947. évi választások során bekövetkezett új helyzet is igényelte. A módosulást a következőkben összegezték.²¹ (1. táblázat)

A fenti változtatás sem tudta hatékonyá tenni a szervezet munkáját. Az 1948. évi politikai helyzet (az MDP létrejötte) lényegesen kihatott az összetételre és a Vármegyei Nemzeti Bizottság 1948. szeptember 15-i ülésén ismét átszervezte a v. thb.-ot, (megj.: időközben is történt átalakulás, mert pl. az 1948. április 21-i ülésen 7 tag lemondott a tisztségről, három főt pedig az SZDP visszahívott) annak egyes tagjait visszahívta és újakat választott.²²

	vissza- hívta	újakat küldött
MDP	12 tagját	13 tagot
FKP	10 tagját	8 tagot
NPP	3 tagját	3 tagot
Szabad Szaksz.	3 tagját	3 tagot.

Az 1949. évi választásokat követően most már a Magyar Függetlenségi Népfront Veszprém megyei Bizottsága átalakította a megyei thb.-ot és új módon állapította meg a pártok képviselőit.²³

MDP	40 fő, 47,1%
FKP	20 fő, 23,5%
NPP	10 fő, 11,8%
Szabad Szaksz.	15 fő, 17,6%
Összesen:	85 fő, 100,00%

Az újonnan létrehozott szervezeti formát az alábbi kimutatás tartalmazza. (2. táblázat)

A v. thb. összetétele az 1949. évi választásokat követően alapjaiban megváltozott. A korábbi bizottsági tagok 54%-ának szűnt meg a tagsága és a tagok 56%-a újult meg. Annak ellenére, hogy a két párt egyesülésével a pártok közötti erőviszonyok megváltoztak a megyében, még mindig jelentős maradt a FKP és a NPP szerepe, ezért a választásokat követően is ennek megfelelő képviselőhöz jutottak.

1. táblázat

Párt megnevezése	Megszűnt a párttagsága	Új, rendes tagot küld	Eddig is a bizottság tagja volt
		fő	
FKP	9	6	–
MKP	12	15	3
SZDP	3	15	1
NPP	8	8	6
Szabad. Szaksz.	3	7	4
Összesen:	35	51	14

2. táblázat. Kimutatás a v. thb.-i tagok létszámának a változásáról

Párt megnevezése	Összes tag (fő)	Tagsága megszűnt (fő)	Tagsága megmaradt (fő)	Új tagok (fő)
MDP	40	15	16	24
FKP	20	18	9	7
NPP	10	8	6	4
Szabad Szaksz.	15	5	2	13
Összesen:	85	46	33	48

Sőt, a FKP négy helvet üresen is hagyott, mert megfelelő személyt nem tudott delegálni. (A v. thb. 1949. július 21-i ülésén a négy helyből kettőt betöltött, de a további 2 hely az önkormányzat működési ideje alatt üresen maradt.)

2. A vármegyei törvényhatósági bizottság közgyűlése

A v. thb. működésének testületi formáját megalapozó szerv a közgyűlés. A közgyűlés hatásköre a törvényhatóság területét, szervezetét és gazdaságát érintő, általában azok a kérdések, amelyek a testület állásfoglalását, vagy irányító akaratát kívánják érvényre juttatni. (1929: XXX. tc. 13. pontja.)

A közgyűlést a főispán hívta össze. Akadályoztatása esetén ez a jog az alispánt illette meg, mindkettő távollétére pedig ezt a jogot az alispán hivatali helyettese gyakorolta. A közgyűlés rendes és rendkívüli lehetett. Rendes közgyűlést évi 3 esetben hívtak össze, rendkívülit pedig ha azt a főispán indokoltan tartotta, illetve az összehívást a v. thb. nem tisztviselő tagjainak 25%-a, vagy 50 nem tisztviselő tag a tárgy megjelölésével írásban kérte. Ebben az esetben köteles volt a főispán a közgyűlést 15 napon belüli időpontra összehívni. (Megjegyzem, hogy a vizsgálataim során ilyen esettel nem találkoztam.) A közgyűlés összehívása előtt az alispán az időpontot és az általa megállapított tárgysorozatot általában 8 nappal korábban a vár-

megye hivatalos lapjában közzétette. A főispán a tárgysorozatot módosíthatta, a kettőjük közti vitát végül a kisgyűlés dönthette el. A tárgysorozatba fel nem vett indítványt csak a rendes közgyűlésen, interpellációt azonban a rendes és a rendkívüli közgyűlésen is lehetett tárgyalni, de a témakört 48 órával korábban elő kellett terjeszteni. Esetenként sürgős ügyeket is tárgyalhattak, mint erre a gyakorlatban többször is volt példa.²⁴ A v. thb. 1945 és 1949 között az alábbi közgyűléseket tartotta: (3. táblázat)

A közgyűléseken történő megjelenés tarka képet mutatott. Ennek indoka, hogy a v. thb. tagjainak a számában az 1. pontban leírtak miatt nagy volt az ingadozás, a változás, továbbá a határozatképesség nem volt a tagok megjelenéséhez kötve. Évenkénti bontásban az alábbiakat tükrözi: (4. táblázat)

A közgyűlést az összehívó elnök nyitotta meg és vezette. Ez a jog a főispánt illette meg, az alispán 1946-ban két, 1948-ban egy esetben gyakorolta a jogkört, míg 1949-ben a főispáni szék üresedése miatt az üléseket ő vezette.

A vitában minden tag csak egyszer szólalhatott fel, a többszöri felszólalást csak a közgyűlés engedélyezhette és a felszólalás időtartamát többször is korlátozhatta. (Erre a gyakorlatban több esetben is volt példa.) A közgyűlésen a jelenlevők szótöbbséggel határoztak, ha szükségesnek tartották szavazást rendelhet-

3. táblázat

Év	Rendes közgyűlések száma	Rendkívüli közgyűlések száma	Együtt	Megjegyzés
1945.	3	—	3	Alakuló közgyűlés 1945. aug. 4-én
1946.	3	3	6	—
1947.	3	3	6	—
1948.	4	6	10	A márc. 14-i ünnepi díszközgyűlés 1848 tiszteletére
1949.	4	2	6	—
Összesen:	17	14	31	—

4. táblázat

Kimutatás a v. thb. közgyűlésén megjelentek számáról

Év	Közgyűlések száma	Megjelentek száma						Átlaglétszám (fő)
		20–30 között	31–40 között	41–50 között	51–60 között	61–70 között	71-en felül	
1945.	3				1	1	1	63
1946.	6	1	2	2	1	—	—	38,1
1947.	6	1	2	2	1	—	—	40,1
1948.	10	1	2	5	1	—	1	45,5
1949.	6	1	3	1	1	—	—	35,1

5. táblázat.

Kimutatás a v. thb. által tárgyalta ügyek számáról

Év	Közgy. száma	Ülésenként tárgyalta ügyek száma						Egy ülésre jutó átl. ügyszám	Össz. ügyszám
		10 alatt	11–20	21–30	31–40	41–50	51 felett		
1945.	3	—	—	1	1	1	—	37,6	113
1946.	6	—	2	2	—	1	1	34,6	208
1947.	6	1	3	—	1	—	1	28,5	171
1948.	10	5	2	1	1	1	—	14,7	147
1949.	6	2	1	1	2	1	—	18,3	110

tek el. Ez kötelező volt, ha 10 jelenlevő tag kívánta.²⁵

A jegyzőkönyvek tanúsága szerint általános tapasztalat volt, hogy a döntéseket egyhangúlag hozták, de esetenként volt ellenszavazatra is példa. Így az 1946. április 17-i közgyűlésen a pártközi bizottságnak a közigazgatás megtisztítására vonatkozó javaslatát a vármegyei főjegyző a nemzeti bizottság hatáskörébe akarta utaltatni, de a közgyűlés úgy döntött, hogy a mai ülésükön döntsenek és mindenkire külön szavazzanak,²⁶ továbbá a kinevezéseket illetően volt többször is ellenszavazat, illetve tartózkodás. A jogi gyakorlat ismerte a névszerinti és a titkos szavazás intéz-

ményét is. Névszerinti szavazást kellett elrendelni, ha:

- új adó megállapítása, adóemelés és mérséklés történt;
- a vármegyében 10 000 Ft-ot meghaladó ingatlan, vagy ingó megszerzésére, illetve elidegenítésére került sor, másrészt az ilyen összegű terhes szerződéseknél, egyezségnél, bérleti-, haszonbérleti szerződések kötésénél, továbbá kölcsön felvételénél;
- szabályrendelet alkotása történt.

A v. thb. munkája során a névszerinti szavazást többször is gyakorolta, (Évenként általában 10–20 esetben.) de a jegyzőkönyvek nem mindig utalnak erre a konkrét tényre.

A titkos szavazást a választásoknál és a tisztségviselők fegyelmi ügyeinél alkalmazták. (Erre az iratok tanúsága szerint többször is sor került, számszerűleg nem részletezem.) Ilyenkor az ülés elnökének nem volt szavazati joga, csak szavazategyenlőség esetén dönthetett. Ez a jog azonban a választásoknál nem illette meg, mert a választást a szavazategyenlőség esetén meg kellett ismételni, ha ez sem hozott döntést, a legközelebbi közgyűlés elé kellett terjeszteni.

A v. thb. közgyűlése nyilvános, azonban a tanácskozási rendelt részben csak a törvényhatósági bizottság tagjai és a hivatalból jelenlevők tartózkodhattak.

A v. thb. által tárgyalta ügyek sokféle témakörből tevődtek össze, lényegében magába foglalta a feladatai között felsorolt ügyek mindegyikét. Megoszlásukat a mellékelt kimutatások tartalmazzák: (5., 6. táblázat)

A v. thb. előtt felmerült ügyek elemzése során az alábbiakat állapítottam meg:

a) Az ügyek többségét az ún. (általában elnevezett) személyi ügyek tették ki. Összesen az ügyek 49,26%-át. Évenkénti bontásban: 1945-ben 63,7%, 1946-ban 54,7%, 1947-ben 43,2%, 1948-ban 46,2%, 1949-ben 38,1%-ot.)

A személyi ügyek összetétele változó volt. Az alábbi ügycsoportokat foglalta magába:

- kinevezéseket, megbízásokat. Így a törvényhatósági tisztviselők megbízásait; vármegyei és járási főjegyzők, valamint vármegyei tisztii főügyész és egyéb vármegyei alkalmazottak; (az árvaszéki elnök és ülnökök, a vármegyei rendőrkapitány és a járási rendőrkapitányok és politikai osztályvezetők, vármegyei útbiztosok) kinevezéseit;

— felmentések megadását a képesítés megszerzése alól (a vármegyei és a járási főjegyzők vonatkozásában);

- a vármegyei és egyéb alkalmazottak munkáltatói ügyeiben való döntéseket (fizetés átsorolások, nyugdíjazás, élet-, árva-, özvegyi járadék és kegydíj megállapítása;

— alkalmazottak szolgálati idejének a beszámítása;

— tanulmányi-, és méltányossági családi pótlék megállapítása;

— a béli stáziásokat követően döntött a végkielégítés és a végelbírás alá vont dolgozók személyi ügyeiben.

b) A másik jelentős ügycsoport a törvényhatóság kialakítása (kisgyűlés, kijelölő választmány, igazoló választmány, összeférhetetlenségi bizottság,

6. táblázat.
Kimutatás a v. thb. által tárgyalt ügyek
megoszlásáról

Ügyek megnevezése	Előfordulás időszaka (év) és száma					Össze- sen
	1945.	1946.	1947.	1948.	1949.	
Személyi ügyek	72	113	74	68	42	369
A thb. szervezetével kapcsolatosak	5	12	19	23	29	88
Thb. kezdeményezéseinek támogatásai, javaslatok	3	19	16	1	—	39
Szabályrendeletek alkotása	2	5	4	4	6	21
Törvényhat. utakkal kapcs. ügyek	5	—	6	2	2	15
Rendészeti kérdés	1	—	—	—	—	1
Egészségügy	20	28	18	11	8	85
Pénzügyi kérdések	4	10	29	31	21	95
Terület átcsatolással kapcsolatos kérdések	1	13	—	1	—	15
Művelődési ügyek	—	1	1	1	—	3
Állategészségügyi kérdések	—	3	2	2	—	7
Törvényhatósági vagyon védelme	—	4	2	2	2	10
Mezőgazdasági kérdések	—	—	—	1	—	1
Összes ügyek száma:	113	208	171	147	110	749

számonkérő-szék, szakbizottságok létrehozása);

– igazgatási és egyéb szervezettel összefüggő kérdések. Pl. a központi ügybeosztás megállapítása, az alispáni jelentések (ezeket 1947-től negyedévenként terjesztette elő az alispán), különböző szakbizottságokba tagok delegálása, pl. üdülőhelyi, népjóléti,

– kéményseprői munkaterületek megállapítása és módosításai,

– a községi szabályrendeletek jóváhagyása (1949-től).

c) A különböző vármegyei és törvényhatósági jogú városok kezdeményezéseinek a támogatása és a Veszprém v. thb. javaslatainak a megtétele. A vármegyei és a törvényhatósági jogú városok több kezdeményezést tettek a központi igazgatás szerveihez (Minisztertanács, miniszterekhez), amelyekhez a többség, így a Veszprém v. thb. is csatlakozott. Ez lényegében abból adódott, hogy az igazgatási tennivalók többségét a központi szervek által irányított dekoncentrált szervek látták el, így a törvényhatóságok az igazgatási feladatokhoz csak így tudtak kapcsolódni. Pl. a vármegyék kezdeményez-

ték az állami alkalmazottak fizetésének a rendezését, az államrendőrség megszervezését, az államosításokat (szén, vas, stb. bányák esetében), a szabadkereskedelem megszüntetését, az élelmiszerárak korlátozását, a földreform befejezését, a korábbi földbirtok-politikai jogszabályok hatályon kívül helyezését stb. központi hatáskörbe tartozó ügyeket.

Jelentősek voltak a Veszprém v. thb. saját kezdeményezései is. Így:

– javasolta, hogy a köztársaság kiáltásának a napja legyen nemzeti ünnep;²⁷

– a Magyar Népköztársaság címeréből a Szent Korona legyen eltávolítva;²⁸

– a Balaton legyen „fellendítve”. E témakörben indokoltnak tartotta Somogy és Zala vármegyék törvényhatósági bizottságainak a megkeresését.²⁹

d) A vármegyei törvényhatósági bizottság szabályrendeletet is alkotott.³⁰ Az alkotott szabályrendeletek tematikáját az 1. sz. mellékletben csatoltam.

e) Ütügyi kérdések. Az ügycsoportban a törvényhatósági utak fenn-

tartásának a kérdéseivel foglalkoztak. Pl. 1945-ben az ütőri szakaszok számát 165-ről 235-re, az útbiztosokét pedig 7-ről 9-re növelték, majd később (1947-ben) döntöttek a technikai felszereltség növeléséről – motorkerékpárokat, lakókocsit, körhengert vásároltak. Többször is megállapították a törvényhatósági közutak hálózatának a nagyságát.

f) Rendészeti kérdésként az államrendőrség létrehozásával kapcsolatban döntöttek. Minden járásban toborzó bizottságot hoztak létre (egy-egy bizottság 4 rendes és 4 póttagból állt). Megjegyzendő, hogy e témakörben több kinevezési és egyéb munkáltatói jogkörben döntöttek, de ezeket a fent vázolt személyi ügyekhez soroltam.

g) Egészségügyi kérdésekkel a v. thb. több esetben is foglalkozott. Így pl. évenként jóváhagyta a deveseri és a zirci kórházak költségvetését és zárszámadását, létrehozta a közkórházi bizottságokat, orvosi okleveleket iktatott be és kihirdette azokat. 1947-ben valamennyi járásban megszervezték az egészségügyi szolgálatot.

h) A pénzügyi és gazdasági kérdések széleskörűen képezték a v. thb. döntéseinek a tárgyát. Évenként jóváhagyták a pénzügyi terveket és a zárszámadásokat. Így a háztartási-, nyugdíj-, és egyéb alapokat, az út-, az ebadó-, a lótenyésztési alapot. (Kivéve az 1944-es évet, mert az iratok megsemmisülése miatt azt előterjeszteni nem lehetett.) Jóváhagyták az árvaszék és a gyámpénztár zárszámadását és a maradék összegeket gyümölcsözően (takarékban) elhelyezték. Évenként járásonként létrehozták az adófelszámolási bizottságokat. 1948-tól kezdve pedig hitel-átcsoportosítási ügyekben is döntöttek.

i) Terület-átcsatolási ügyként a Zala vármegyétől (1946. január 1-jei időponttal) átkerült balatonfüredi járás ügyei jelentkeztek, valamint figyelemreméltóak voltak az egyes községek közötti terület-átcsatolási kezdeményezések.

j) Művelődési vonatkozásban a múzeum és a könyvtár szervezése, valamint az itt dolgozók ügyeinek a rendezése, illetve az egyházi iskolák államosításának a kérdései (1948-ban) jelentkeztek.

k) Állattenyésztés és állategészségügy területén – a dekoncentrált szervek munkájának a segítéseként – az állattenyésztési, illetve a ménvizsgáló bizottságba törvényhatósági bizottsági tagok delegálása ügyében döntöttek.

l) A törvényhatósági vagyon védelmeként a vármegyei tulajdont képező épületek biztosítása és tűzvédelme,

valamint egyes központi igazgatási egységek szervezeteinek, pl. a közéleti szövetségek, tanfelügyelőség elhelyezéséhez szükséges helyiségek biztosítása képezte a feladatukat.

m) Mezőgazdasági ügyként – jogkör hiányában – csak 1948-ban döntöttek a vármegyei mezőgazdasági munkaverseny értékeléséről.

3. A vármegyei kisgyűlés

Az 1030/1945. M. E. sz. rendelet a vármegyékben és a törvényhatósági jogú városokban a kisgyűlést is felújította, mégpedig a nem tisztviselő tagjainak a száma 16 fő lett. Mind a 16 tagot a törvényhatósági bizottság választotta a saját tagjai közül. A kisgyűlés nem tisztviselő tagjai köréből csak a választott tagoknak volt szavazati joga, a kinevezett tagokat csak a felszólalás joga illette meg. A vármegyében hivatalból volt tagja a kisgyűlésnek az alispán, a főjegyző, az árvaszéki elnök, a tiszti főügyész (illetve helyettese) és a tiszti főorvos. A kisgyűlés elnöke a főispán, akadályoztatása esetén a helyettesítése a v. thb. közgyűlésénél leírtak alapján történt.

A kisgyűlést a v. thb. alakuló közgyűlése a fentiek alapján hozta létre (1945. aug. 4-én). A tisztviselőknél kívüli 16 tagot területi alapon választották. (Veszprémből 11, Pápáról 2, a további településekről Devecserből, Zircről és Berhidáról 1–1 fő lett a kisgyűlés tagja.)³¹ A v. thb.-hoz hasonlóan a kisgyűlést többször át kellett szervezni. (Az 1946. aug. 21-i és a szept. 18-i közgyűlésen lemondás miatt egy-egy póttagot választottak, majd 1947-ben a június 27-i, illetve szept. 17-i közgyűlésen 2, illetve egy tagot pótoltak.)³²

1948-tól a kisgyűlés tagjai egy-egy évre kapták a megbízásukat.³³ 1948 szeptemberében újjászervezték a kisgyűlést,³⁴ a december 15-i közgyűlésen pedig megtörtént az újjá-választásuk 1949-re.³⁵ Ezt követően az 1949. évi február 19-i közgyűlésen nyolc új tagot választottak.³⁶ (Megjegyzem, hogy a kisgyűlés tagjainak a változása nagyon sok esetben érintette a közigazgatási bizottság tagságának a változásait is, ezért a II/4. pontban a közigazgatási bizottság tevékenységének az értékelésénél az összetétele változásaival nem foglalkozom.)

A kisgyűlés hatásköre:

– határozott a vármegyében a 20 000 Ft-ot (az értékhatárt forint összegben a 10 050/1946. M. E. sz. rendelet állapította meg) meg nem haladó vagyonszerzési, elidegenítési, megterhelési és az ezekkel kapcsolatos jogügyletek megkötése tárgyában;

– határozott a költségvetésben előirányzott, de nem részletezett hitel felhasználása tárgyában, vagy költségvetés hiányában a 20 000 Ft-ot meg nem haladó összegű kiadások tárgyában;

– a háztartási-, nyugdíj-, és az utaláp kivételével határozott az alapok költségvetésileg le nem kötött, de felhasználható jövedelmének hovatartása kérdésében;

– határozott a vármegyei törvényhatósági tisztviselők és alkalmazottak részére a törvényhatóság első tisztviselője által engedélyezhető időtartamnál hosszabb szabadságidő engedélyezésében;

– felülbírált a községi szabályrendeleteket;

– másodfokon határozott azokban a közérdekű ügyekben – a községi költségvetések jóváhagyásának és zárszámadások felülvizsgálatának kivételével – amelyekben elsőfokú hatóságként a törvényhatóság első tisztviselőjénél alsóbb önkormányzati hatóság járt el;

– előkészítette a törvényhatósági bizottság elé kerülő ügyeket;

– végül minden olyan egyéb kérdésben, amely eddig a kisgyűlés hatáskörébe tartozott a jövőben a törvényhatósági bizottság járt el.³⁷

Veszprém vármegyei kisgyűlése a jogszabályban leírt rendeltetését lényegében betöltötte. A gyakorlatban arra is volt példa, hogy a v. thb. a kisgyűlésen hozott döntést megváltoztatta, lényegében a kisgyűlést megszavazta. Pl. az 1946. május 30-i közgyűlés elvetette azt a kisgyűlési határozatot, hogy a Gecse községhez tartozó Ujtelep külterületi lakott hely a Győr vármegye törvényhatósági bizottságához tartozó Gyarmat nagyközséghez legyen csatolva,³⁸ vagy ugyanezen az ülésen nem értettek egyet a kisgyűlés azon kezdeményezésével, hogy a törvényhatósági tiszteltdíjasok is alkalmazotti OTI bejelentést kapjanak.³⁹

A kisgyűlés havonta egyszer ülésezett. Azokban a hónapokban, amikor a közgyűlés is ülést tartott a kisgyűlés üléseit – szerintem helyesen – a közgyűlése ülése előtt tartotta meg. Rendkívüli ülést a tagok egynegyedének írásos kérelmére 4 napon belüli időpontra hívták össze. A határozatképességhez legalább 5 nem tisztviselő tag jelenlétére volt szükség. Amennyiben határozatképtelenség miatt új kisgyűlést kellett tartani, a jelenlevők határoztak a tárgysorozatban felvett ügyekben.

4. A közigazgatási bizottság

A közigazgatási bizottság a v. thb. szerve, létrehozása a törvényhatóság jogköre. Elnöke a főispán, tagjai a

törvényhatósági bizottsági tagok, valamint tisztviselők lehetnek. A bizottság tagjait a v. thb. választotta, mégpedig a kisgyűlésbe megválasztott 16 tag közül nyolc főt a közigazgatási bizottság tagjává, további nyolcat pedig a bizottság póttagjává választottak meg. A kisgyűléshez hasonlóan területi alapon jött létre.⁴⁰ Mint az előző fejezetben említettem, a közigazgatási bizottság összetétele – a v. thb. tagjainak a változása miatt – több esetben is változott. 1947-től ezt a bizottságot is évenként újjá-választották.⁴¹

A tisztviselő-bizottsági tagok egyrészt törvényhatóságiak, másrészt államiak. A törvényhatósági tisztviselők közül az alispán, a vármegyei főjegyző, a tiszti ügyész, és az árvaszéki elnök volt bizottsági tag, míg az állami tisztviselőknél a pénzügyi igazgató, az államépítészeti hivatal főnöke, a vármegyei tanfelügyelő, a vezető ügyész, a gazdasági felügyelő-ség vezetője, a tiszti főorvos és az államrendőrség vármegyei főkapitánya. Az állami tisztviselő tagokat, illetve helyetteseiket az illetékes miniszter névszerint jelölte ki. A helyetteseknek tárgyalási és szavazati joguk akkor volt, ha a rendes tag távol maradt. A bizottság ülésén még tanácskozási joggal résztvevett a törvényhatósági állatorvos és a szociális felügyelő.

A közigazgatási bizottság jogköre kiterjedt,

– általános felügyeleti és ellenőrzési jogra,

– javaslat és jelentéstételi jogra és kötelezettségre,

– általános jellegű rendeletek (miniszteri) és a törvényhatósági bizottság határozatainak és szabályrendeleteinek a végrehajtására – ha az ügy a hatáskörébe tartozott,

– az általános közigazgatás összhangjának és zavartalanágának biztosítására,

– a fegyelmi választmányának és a gyámügyi fellebbviteli küldöttségnek első, illetve másodfokú hatáskörére. (E két szerv 1945 előtt a közigazgatási bizottság egy-egy albizottsága volt), és egyes különleges alakulatainak a hatáskörének a gyakorlására. Ezért a kormány új jogkörökkel is felruházhatta.

A közigazgatási bizottság havonta ülésezett. Üléseinek időpontját 1947-től az alispán a vármegye hivatalos lapjában közzétette.⁴²

A bizottságot a főispán hívta össze és vezette az üléseit. A közigazgatási bizottságnak a törvényhatósági és az állami tisztviselők a tevékenységükről havonta jelentést tettek, amelyet legtöbbször ebben a sorrendben tárgyaltak meg: az alispán, a tiszti főügyész, az árvaszék elnöke.

a pénzügyi igazgató, a tiszti főorvos, az államügyészség vezetője, a gazdasági felügyelő, a tanfelügyelőség, az államépítészeti hivatal vezetője, a törvényhatósági állatorvos, a népbíróság vezetője és a rendőrkapitány jelentése.⁴³

A közigazgatási bizottság a törvényhatósági és az állami tisztviselők beszámolója során egyéni ügyekkel is foglalkozott. Főként a következő kérdésekben hozott döntéseket:

– a tulajdonszerzés (adásvételi szerződések jóváhagyása, ingatlan bekebelezés);

– ingatlanokkal összefüggő ügyek (megosztások, ingatlanok lejegyzése);

– az ügyforgalom adatainak az értékelése (az előző bekezdésben leírtak részletezése szerint);

– a népiskolákkal kapcsolatos valamennyi ügy (pl. az iskolák számadása és pénzügyei, a vagyonkezelésük, hozzájárulás a tanítók és az óvónők alkalmazásához, a tanfelügyelők kinevezése);

– a közutak fenntartásával kapcsolatos kérdések (közúti hozzájárulások megállapítása, az átkelési szakaszok fenntartásáról való gondoskodás, a vasúti átjárók rendbetétele);

– a különböző fellebbezések elbírálása, pl. adóügyi, földadó, pénzügyi, árvaszéki, hadigondozással kapcsolatos ügyek;

– a közbirtokossággal összefüggő kérdések;

– a különböző fegyelmi ügyek;

– a mezőgazdasággal összefüggő kérdések (legelők, fűberek mérséklése);

– erdőgazdálkodási kérdések (erdőrendezési, fakivágási engedélyek, erdőőrök eskütétele stb. hatáskörébe tartozó ügy).⁴⁴

A közigazgatási bizottság határozata a törvényhatóság területén levő összes állami, törvényhatósági és községi közegre (az igazságügyiek kivételével) kötelező volt. E szervek a bizottság döntésének kötelesek voltak engedelmessé válni.

A közigazgatási bizottság keretén belül különleges alakulatok működtek, ezen az ún. albizottságok. Valamennyi albizottság elnöke a közigazgatási bizottság elnöke, az alispán. Az albizottságok testületekben jártak el, a határozathozatalhoz az elnökön kívül legalább két tag jelenlétére volt szükség. A különleges alakulatonként működtek:

a) Az adóügyi bizottság, amely a fogyasztói adóügyekben jár el II. fokú hatóságként.

b) Gazdasági albizottság.

Az albizottság működését külön is tanulmányoztam. Ez időszakban a tevékenysége két szakaszra osztható. A kezdetben II. fokú hatóságként

járt el a legelők, az állattenyésztési, a fásítási és egyéb mezőgazdasági ügyek vonatkozásában, majd a 12. 510/1948. Korm. sz. rendeletben új feladatokat kapott. Az átalakított albizottság 1949. február 24-én kezdte meg a tevékenységét és 1950. június 1-ig működött. 11 tagú szervezet lett, amelynek elnöke a főispán, alelnöke az alispán, titkára a vármegyei termégbizott. Tagjai: a pénzügyi igazgató, a közellátási felügyelő, a szövetkezeti felügyelő, az építési-, és közmunkaügyi igazgató, a gazdasági felügyelőség vezetője és a közigazgatási bizottság három tagja. Üléseit szombati napokon tartotta. 1949-ben tartott 48 ülésen 151, 1950-ben tartott 22 ülésen pedig 102 napirendet tárgyalt meg.

Az albizottság üléseinek főként az alábbi kérdésekkel foglalkozott:

– szervezetével összefüggő ügyek;

– mezőgazdasági munkák állása (tavaszi, nyári és az őszi);

– növényvédelemmel kapcsolatos kérdések (eperfák védelme, cserebogar-elleni védekezés, egyéb növényvédelmi kérdések);

– a falusi földműveléssel kapcsolatos összefüggő kérdések;

– a termelőszövetkezetek tevékenységének az értékelése;

– erdő-, és favédelem, a fakitermelések ellenőrzése;

– a termelési szerződésekből adódó feladatok;

– a népgazdasági tervekkel kapcsolatos kérdések, (a hároméves terv végrehajtása, az ötéves terv előkészítése);

– az állatvágások ellenőrzése (sertés, juh) és a vágóállat-tervek megállapítása;

– a törvényhatósági bizottságok és az állam által kivetett adók beszedése;

– a települések vízellátásának a megoldása. (Különösen Ajka és Pét vízellátásának a gondjai szerepeltek többször is az albizottsági üléseken);

– a közlekedéssel kapcsolatos témák (vasúti, útügyi).⁴⁵

– ellátta a II. fokú hatóság tennivalóiból származó feladatokat is.

c) A népoktatási albizottságnak I. és II. fokú hatásköre van azokban az ügyekben, amelyekben korábban – valamely jogszabály szerint – a közigazgatási bizottság teljes ülése döntött.

d) Ütügyi albizottság.

Az ütügyi albizottság első fokon döntött a községeknek a törvényhatósági utak fenntartási költségeihez történő hozzájárulás ügyében. (Mivel a v. thb. évenként állapította meg az útalapot, a bizottság is évenként határozta meg ehhez a lakosság hozzájárulását).

További feladatát képezte, az állami, a törvényhatósági és a vasúti állomásokhoz vezető utak törzskönyveinek a hitelesítése.

e) A kisajátítási albizottság folytatta le a kisajátítási eljárásokat és I. fokon döntött azokban az ügyekben, amelyek a közigazgatási bizottság hatáskörébe tartoztak. A bizottságnak a megyében 1948-tól kezdve volt jelentősebb szerepe.

f) A telepítési albizottság I. fokon döntött a telepítés engedélyezése ügyében és egyben a befejezett telepítéseket hitelesítette.

g) Közegészségügyi albizottság.

I. és II. fokú hatóságként járt el. I. fokon engedélyezte, hogy az új gyógyszerár megnyitásának a jogát személyesen ki kapja meg. (A döntés előtt pályázatot írtak ki és a bizottság lényegében ezeket bírálta el.) II. fokon felülbírálta – fellebbezés folytán – a kórházi albizottságok döntéseit és azokat a kisdud-óvodás ügyeket, amelyekben a tanfelügyelő I. fokon hatósági jogkörben járt el. (Megjegyzem, hogy a gazdasági albizottság üléseiről készült jegyzőkönyvek kivételével a többi albizottság iratai a közigazgatási bizottság iktatójában szerepelnek. A 44. lányszám alatti iktatószámok az albizottságok által intézett ügyeket is tartalmazták.)

5. Kijelölő választmány

A v. thb. testületi szerve ad hoc alapon jött létre. Elnöke a főispán, tagjai közül három főt a v. thb. választott, míg további három személyt a főispán hívott meg a v. thb. tagjai közül. Feladata: a v. thb. hatáskörébe tartozó állásokra a pályázók közül kijelölte azokat, akiket a feladatra a legalkalmasabbnak tartottak. Minden állásra legalább három egyént kellett jelölni, kivéve ha ennyien nem jelentkeztek. Érvényesen csak a jelöltekre lehetett szavazni. A választmány határozatát titkosan, szótöbbséggel hozta, szavazategyenlőség esetén az elnök döntött.

A kijelölő választmány lényegében javaslattevő szerv volt, amely a funkcióját eredményesen gyakorolta.

6. Igazoló választmány

A v. thb. megalakulásával kapcsolatos tennivalókat látta el. Elnökből és kilenc főből állt, a v. thb. alakuló közgyűlésén területi alapot hozták létre. 1947-től évenként újjáválasztották. Elnöke a főispán. Feladata: a törvényhatósági választói névjegyzéknek az összeállítása, a választói névjegyzék ellen tett felszólalások elbírálása, a választások szabályellenességének, vagy a választhatóság hiánya miatt beadott felszólalások elbírálá-

sa. Határozott – az összeférhetlenségi ügyek kivételével – a bizottsági tagság megszüntetése tárgyában és előkészítette az összeférhetlenségi bejelentéseket.

7. Összeférhetlenségi bizottság

A bizottság döntött az igazoló választmány által előkészített ügyekben, az összeférhetlenség kérdésében. A v. thb. 30 nem tisztviselő tagjából alakult, akiket a kijelölt bizottság évenként jelölt ki. Amikor összeférhetlenségi ügy várt eldöntésre – a vizsgált időszakban egy esetben történt – a főispán összehívta a 30 tagot és közülük 8 rendes és 3 póttagot kisorsolt. A létrejött 8 tagú bizottság saját maga választotta meg az elnökét és a jegyzőjét. Az összeférhetlenség kérdésével titkos szavazással végérvényesen döntöttek. Az összeférhetlenségi állapot megléte esetén a tagot felhívták a megszüntetésére, ha ennek nem tett eleget, a törvényhatósági bizottsági tagsága automatikusan megszűnt. Szavazategyenlőség esetén nem volt összeférhetlenség.

8. Számonkérés

A közigazgatás működésének, az ügyiratok intézése ellenőrzésének a szerve. A főispán elnöksége alatt működött. Tagjai: az alispán, a főjegyző, a tiszti főügyész, és a kisgyűlés által évenként kiküldött 2 fő nem tisztviselő tag. Ülését a rendes közgyűlés előtt tartotta és tájékoztatta a közgyűlést a hivatali ügymenet ellenőrzési tapasztalatairól. 1949. január 1-jétől hivatali tevékenységet ellenőrző bizottságként működött.

B) A főispán

A vármegyei törvényhatóság élén a főispán állt, akit a belügyminiszter előterjesztésére az államfő nevezett ki. A főispáni állásra képesítés nem volt meghatározva. A kormány bizalmi embere, fegyelmi hatóság alatt nem állott, bármikor indoklás nélkül felmenthető volt. A törvényhatósági bizottság közgyűlésén a kinevezését követően esküt (fogadalmat) tett. A vármegye első főispánja 1945 után ifj. Rainprecht Antal, a Kisgazdapárt jobboldalának a képviselője, aki még az 1945. évi választások előtt kénytelen volt a funkciójáról lemondani. Oka: mert „szabotálta a közellátást, a vetőmag-ellátást, állásukban tartotta a népnéző jegyzőket, védte és bátorította a reakciót.” ... A Pápai Néplap lemondását a nép összefogásának tudta be. „Ilyen eredménye lehet a népi egységnek! Reménykeltő lépés ez.

*Még szorosabb egységgel, még nagyobb eredményeket is elérhetünk!*⁴⁶ Az új főispán Németh József, a Kisgazdapárt balszárnyának a képviselője lett,⁴⁷ aki 1947. december 17-ig közmegelegedésre látta el a funkciót. Ettől az időponttól a köztársasági elnök a BM-hoz helyezte át és Vas Károly soproni lakost bízta meg a főispáni feladatok ellátásával.⁴⁸

A főispán hatásköre főként az önkormányzati testület szerveihez kapcsolódott. E szervekben az elnöki tisztt viselése és ezáltal a törvényhatóság működésének az ellenőrzése, a tisztviselők egy részének a kinevezése, illetve a kormány hatóságai által kinevezett tisztviselők kérdéseiben a véleményadás volt a feladata. A törvényhatóság felügyeleti szerve, így az ott működő valamennyi tisztviselői eljárásról – az igazságügyi tisztviselők kivételével – az illetékes miniszterhez előterjesztést tehetett, illetve felszólalhatott. Az állami tisztviselőktől az egyes konkrét esetekre felvilágosítást kérhetett. Az előléptetéseknél, illetve az új kinevezéseknél jogosult volt javaslatot tenni, a fontosabb állások betöltésénél a miniszter köteles volt a véleményét megkérni.

Alapvető feladata a közigazgatás ellenőrzése. Ezért évente egyszer megvizsgálta a központi és a külső tisztviselők hivatalos eljárását, az ügykezelést és ellenőrizte a törvényhatóság ügyvitelét. Joga volt fegyelmi eljárást elrendelni és a tisztviselőket az állásukból felfüggeszteni. Jogkörében havonta törvényhatósági tiszti értekezletet tartott. A BM-nek havonta tájékoztató jelentést küldött. Ebben értékelte a vármegye társadalmi és politikai helyzetét, tájékoztatót az igazgatási, a gazdasági, az adóbeszedési tevékenység állásáról, a mezőgazdasági munkák végzéséről, a földreform végrehajtásáról, a közellátási, a közegészségügyi stb. a vármegyében előforduló fontosabb kérdésekről.

Kinevezte az egyes vármegyei alkalmazottakat, pl. levéltárnokok, vármegyei kezelőszemélyzet, sőt joga volt a járási jegyzőket is a járáásokba beosztani és őket áthelyezni. Az alispánnak rendeletet bocsáthatott ki, – aki ez ellen 24 órán belül a főispán útján a BM-hez fordulhatott, de azt sürgős esetben végre kellett hajtani – továbbá jelentést kérhetett tőle. Ha valamely közgyűlési, vagy kisgyűlési határozatot törvénybe, vagy miniszteri rendeletbe ütközőnek tartott, illetve az állam érdekeire az sérelmes volt, elrendelhetette a felterjesztését, de a minisztert az intézkedéséről tájékoztatnia kellett. Ebben esetben

a döntést csak a miniszteri felülvizsgálat után lehetett végrehajtani.

A főispáni hivatalban keletkezett iratok lényegében két nagy csoportra oszthatók:

– általános iratok,

– közellátási kormánybiztosi tennivalók ellátása során keletkezett iratok.⁴⁹ Az általános iratok közül kiemelkedők a már említett közigazgatás ellenőrzése során keletkezett anyagok, illetve a Balatonmenti főispáni értekezlet intézménye.⁵⁰ Veszprém vármegye többszöri kezdeményezésére Tolna, Somogy és Zala vármegyék főispánjai – a kormány képviselőjének a jelenlétében – közös értekezletet tartottak a tó körüli kérdések rendezése tárgyában.

Megoldandó feladatként vetődtek fel:

– a keszthelyi öböl eliszapodásának a kérdése,

– a Balaton védelme, amelynek érdekében szükségesnek tartották kormánybiztos funkció létrehozását és hatáskörének meghatározását,

– problémát jelentett még: az energia-ellátás, a közlekedés (utak, vasutak) kérdése, a természetvédelem, a szünyogtalanítás, a Hévíz-i fürdő védelme (hidegvíz beáramlása ellen), a bortermelés fejlesztése, Tihanyban tudományos intézet létesítése, a bel-, de elsősorban a külföldi idegenforgalom fejlesztése.

A főispán, mint a kormány embere és képviselője a közellátási kormánybiztosi feladatokat is ellátta. Itt lényegében az alábbi kérdésekkel foglalkozott: a népi kollégiumok ügyei, a Vörös Hadsereg ellátása és a jóvátétel kérdései, a beszolgáltatás, a gabonafelvásárlás, a szarvasmarhák és a sertések szállításának engedélyezése stb. közellátással összefüggő ügyek.

A fentiekben kívül a főispán kivételes jogkörrel is rendelkezett. Amennyiben a törvényhatóság első tisztviselője a rendelkezéseket nem hajtotta végre, a főispán közvetlenül is rendelkezhetett mindazokkal a tisztviselőkkel és hatósági közegekkel, akikre a rendelkezés végrehajtása során szüksége volt. A nem engedelmessé tett tisztviselőket vizsgálat alá vonhatta és az állásukból felfüggeszthette. Ez a kivételes hatalom a törvény végrehajtásával végetért. Megemlítem, hogy a vármegyében a főispán kivételes jogkörének az alkalmazására egy esetben sem került sor. A főispán intézkedései ellen a vármegyei törvényhatóság a Közigazgatási Bírósághoz panasszal fordulhatott.

A főispáni feladatok és hatáskörök vázlatos ismertetéséből is kitűnik, hogy a feudális korából visszamaradt korszerűtlen intézmény

megléte is igényelte a vármegye reformjának a végrehajtását.

C) A vármegyei tisztviselők

A vármegyei tisztviselők központi és külső tisztviselők voltak.

1. Központi tisztviselők.

A vármegyei központi tisztviselők funkciójának elnevezését és létszámát a 2. sz. melléklet tartalmazza.

a) Alispán.

A vármegyei törvényhatóság első tisztviselője, a közigazgatás vezetője, a vármegyei tisztviselői kar főnöke. A funkciót 1945-ben Simon József töltötte be,^{5,1} aki kommunistaként 2 év 2 hó és 20 napig volt a vármegye alispánja. Az 1947. május 17-i közgyűlésen nyugdíjazták,^{5,2} majd ugyanezen a közgyűlésen ideiglenesen (később véglegesen) Dr. Kovács István miniszteri segédtitkárt, volt budapesti lakost bízták meg az alispáni tennivalók ellátásával.^{5,3} Ő a funkcióját 1948. szeptember 21-ig gyakorolta, majd BM osztálytanácsosi munkakörbe nyert kinevezést és utóda Harmat Jenő – volt Somogy vármegyei másodfőjegyző – lett.^{5,4}

Az alispán feladata és hatásköre:

- minden olyan ügy, amely a vármegyében nincs a közgyűlés, a kisgyűlés, a közigazgatási bizottság, illetve egyéb szerv hatáskörébe utalva – az alispán jogköre;
- ő végezte az utalványozási jogot;

- megállapította a kezelőszemélyzet munkakörét és szolgálati beosztását. Megillette ezen dolgozók más munkakörbe helyezését, a joga, amely történhetett a járásba, illetve a vármegyei központba;

- fegyelmi eljárást rendelhetett el a vezető tisztviselők kivételével az összes alkalmazott ellen, őket az állásukból felfüggeszthette;

- szükség esetén kérhette a karhatalom kirendelését;

- ő végezte a vármegyéhez érkezett küldemények bontását, osztályozását, a különböző jelentéseket, folyamodványokat elkészítette;

- aláírta a törvényhatóság nevében kiállított ügyiratokat;

- őre volt a vármegyei pecsétnek;

- képviselte a vármegyét más hatóságok, illetve szervek előtt;

- ellenőrizte a községek belső ügykezelését és a pénzvitelét;

- jóváhagyta a községek költségvetését és felülvizsgálta a zárszámadásukat;

- az intézkedéseiről, a vármegye állapotáról a közgyűlésnek, a közigazgatási bizottságnak, illetve a BM-nek jelentést tett.

Az alispán a fenti feladatai ellátása során több irányú intézkedés megtételére volt jogosult. Ezek során keletkezett iratok lényegében két csoportra oszthatók, egyrészt közigazgatásiak, másrészt kihágásiak.^{5,5}

Az alispán irányító tevékenységének az eszközöként szerepelt a Veszprém Vármegye Hivatalos Lapja, amely havonta két esetben jelent meg.^{5,6} Tartalmilag az alábbi kérdésekkel foglalkozott:

- a vármegyei szabályrendeletek és közérdekű határozatok közzététele;

- további intézkedéseket igénylő általános jellegű rendeletek;

- általános jellegű, de további intézkedést nem igénylő rendeletek, értesítések és más közlemények;

- személyi jellegű hírek;
- különböző jellegű pályázatok, (munkakörök betöltésére, ismeretlen helyen levők közzététele stb. időszerű ügyek). A hivatalos lapot a vármegye érdekelt szerveihez, valamint a járásokba és a községekbe juttatták el.

b) Az alispán munkáját segítő fontosabb funkciót betöltő vármegyei tisztviselők:

ba) *vármegyei főjegyző*, aki az alispán törvényes helyettese. Az alispán akadályoztatása esetén, vagy ha az alispáni szék üres, az ő jogkörében járhatott el. Mellette működött a másodfőjegyző, az aljegyzők stb. irodai alkalmazottak. (Lásd. 2. sz. melléklet);

bb) *tiszti főügyész*. Ő a törvényhatóság jogtanácsosa. Véleményét jogi ügyekben meg kellett hallgatni, őre a törvénynek, jogosult minden határozatot megfellebbezni. A fegyelmi ügyekben közvádloi szerepet töltött be, a magánjogi ügyekben pedig a vármegyét képviselte;

bc) *Az árvaszék*, amely önálló hatóságként tevékenykedett. Az alispánnak nincs alárendelve. A gyámhatósági, a távollevők és gondnokoltak ügyeivel és a légólatom kérdéseivel foglalkozott.^{5,7}

bd) *az alispán mellé beosztott tisztviselők*. Az alispán mellé beosztott tisztviselőként a tiszti főorvos, a posta-takarékpenztár, a vármegyei számvevőség, az államépítészeti hivatal, a rendőrség vármegyei főkapitánysága, a törvényhatósági állatorvos, a szociális felügyelő és a gazdasági felügyelő tevékenykedett. E tisztviselők feladata a szakmai képzettségüknek megfelelő tevékenység ellátása. Munkájukat lényegében az alispán mellett, de központi irányítással végezték. E korszak közigazgatását jellemezte, hogy a szakigazgatási ügyeket fokozatosan leválasztották az önkormányzati szervektől

és a tárca szerinti illetékes minisztérium irányítása alá helyezték. Így épültek ki a szakigazgatás központi és helyi szervei. Pl. a BM irányítása alatt működött a rendőrség, később az árvaszékek, a PM-hez tartozott az adóügyi, a földügyi stb. szervezetrendszer. A szakigazgatás fokozatosan elkülönült az önkormányzati igazgatástól.

2. Külső tisztviselők

A vármegyei külső tisztviselői kart a járások képezték. (1945 után a főszolgabírói hivatal helyett főjegyzőségek működtek.) A vármegyében 1945-ben 5, 1950-ben 8 járási főjegyzői hivatal működött. Indoka, hogy 1946. január 1-i időponttal a balatonfüredi járás,^{5,8} 1950. március 16-i hatállyal pedig a keszthelyi, a sümegi és a tapolcai járás Veszprém megyéhez került, míg az enyingi járás Veszprém megyétől lett elcsatolva.^{5,9}

Közismert, hogy a 4343/1949. MT. sz. rendelet a „vármegye” elnevezést megszüntette, s helyette a „megye” elnevezést vezette be.

A főjegyzőségek létszámadatait a 3. sz. melléklet mutatja be.

A főjegyzőségek élén a *főjegyző* állt. Ő volt a járás első tisztviselője, az I. fokú közigazgatási és rendőrhatalóság. Feladata volt a járásban kis- és nagyközségek közvetlen ellenőrzése. Az alispán az intézkedéseket az ő közreműködésével tette meg és fordítva is így volt. Irányította a községi választásokat, ő volt az elnöke a tisztújító közgyűlésnek.

Hatósági tennivalói:

- ellenőrizte az anyakönyvek vezetését;

- a vallás és közoktatási igazgatásnál biztosította a szabad vallásgyakorlatot, a tankötelesek beiskolázását, megtorolta az igazolatlan iskolai mulasztásokat, felügyelte az iskolák egészséges és tiszta állapotát;

- a közegészségügy területén: fogantatosította az egészségügyi rendészeti szabályokat, végrehajtatta a közegészség és a testi épség védelmére kiadott rendelkezéseket;

- a közutak esetében: ellátta a községi közlekedési és dűlőutak feletti felügyeletet (hóvívás, hegyomlás, árvíz esetén a lakosság közreműködését igényelhetette). Szakközege az útbiztosítási hálózat.

- A katonai ügyekben: sorozás, elszállásolás, honvédelmi szolgáltatások biztosítása;

- iparügyeknél: I. fokú iparhatóságként ellenőrizte az ipartestületek működését és vagyonkezelését, kiadta a telephely-engedélyeket, az iparigazolványokat és az iparendélyeket;

– mezőgazdasági rendészetnél: ügyelt a mezőőrök és a hegyőrök működésére, a kártékony állatok és a káros növények irtására, gondoskodott az apaállat-tartásról, felügyelte a hegyközségek működését, az erdészet, a vadászat és a vízjog területén is volt jogköre, záradékolta a gazdasági cselédek, a mező- és erdőgazdasági munkások alkalmazására kötött szerződéseket, rendezte a munkaviszonyokkal kapcsolatos kérdéseket;

– állategészségügy területén: felügyelte a marhalevelkezelést és az állatvásárokat, vizsgálta az emberi étkezésre szolgáló húst, ellenőrizte az állatjárványok elleni védekezést és vágóhidakat, elbírálta az állategészségügyi kihágásokat;

– szociális területen: figyelemmel kísérte a szociális viszonyok alakulá-

sát, elősegítette a dolgozó népszótály gazdasági megerősítését.

A járási főjegyzők intézkedése során keletkezett iratok egyrészt általános, másrészt kihágási kategóriába sorolhatók.⁶⁰ Az általános iratok számának az alakulását a 4. sz. mellékletben tüntettem fel. A kihágási iratok száma évenként egy-egy körjegyzőségen 10–500 között volt.

A főjegyző segítőitársai a *járás* *jegyzők*, a *segédelőadók*, az *irodakezelők*. (Lásd 3. sz. melléklet). A járási főjegyző mellett is működtek szakközégek. Így a járási tisztiorvos, a zöldkeresztes védőnő, az útbiztosok, a járási állatorvos, a gazdasági, a munkaügyi és a vadászati felügyelő, a szociális titkár és a számvevőszék. Tehát a járásban is érvényesült a szakigazgatás elkülönítése. (Lásd az előző C/1. b. (bd/pontot).)

3. A vármegyei tisztviselői állásokat választás útján töltötték be.⁶¹ Ez alól kivétel volt a főispán által kinevezett levéltámok és a kezelőszemélyzet. A számvevőség személyzetét az alispán javaslatára a BM nevezte ki. A munkakörök közül az alispáni és a járási főjegyzői funkció volt képesítéshez kötött, az utóbbi jogi, vagy községi jegyzői képesítést igényelt. A tisztviselők választása határozatlan időre szól, kivéve az alispáni munkakört, amelyet 10 évre lehetett betölteni. A tisztviselők kijelölését a kijelölő választmány végezte, a kinevezési jogkört az ún. „tisztújító széken” gyakorolta a vármegyei törvényhatósági bizottság, ahol az alispánt általános, a többi tisztviselőt viszonylagos szótöbbséggel választották.

1. sz. melléklet

Kimutatás a v. thb. által alkotott szabályrendeletekről

1	2	3	4	5
Sorszám	Ülés időpontja	jkv.-i száma	Szabályrendelet tárgya	Kihirdetése (Várm. H. lap)
1.	1945. VIII. 4.	33/45.	Községi és körjegyzői magánmunkálatokról szóló szabályrendelet módosítása	–
2.	1945. XII. 12.	85/45.	Tenyészállatok és haszonállatok díjának megállapítása	–
3.	1946. II. 3.	17/46.	Községi és körjegyzői magánmunkák díjának emelése	–
4.	1946. IX. 18.	99/46.	Vármegyei állattenyésztési szabályrend. módosítása	1946/13. sz. 45–48. old.
5.	1946. IX. 18.	160/46.	Balaton-parti építkezésekről szóló 1934. évi szabályr. m.	–
6.	1946. IX. 18.	161/46.	Községi és körjegyzői magánmunkálatokról szóló rendelet újabb módosítása	–
7.	1946. XII. 11.	202/46.	Kéményseprői munkaterületek megállapítása	1946/17. sz. 88. old.
8.	1947. IV. 16.	27/47.	Zsibáros iparendedélyek számának megállapításáról szóló 76 jkv-i 10102/1934. évi szabályrend. módosítása	–
9.	1947. IV. 16.	28/47.	Ószeres iparendedélyek számának megállapításáról szóló 77 jkv-i 12.518/1934. sz. szabályr. módosítása	–
10.	1947. IV. 16.	38/47.	Állatorvosi tevékenység gyakorlásának a díjazása	1947/13. sz. 62–70. old.
11.	1947. XII. 10.	167/47.	A törvényhatósági hordójelző hivatalokról	1948/3. sz. 14–21. old.
12.	1948. IV. 21.	14/48.	Az iskolai épületek berendezése és az iskolához tartozó telkek védelme	1948/11. sz. 69–71. old.
13.	1948. IV. 21.	15/48.	A törvényhatósági útörök szolgálati viszonyának rendezése	–
14.	1948. IV. 21.	27/48.	Közhivatalok munkaidejének szabályozásáról szóló 4 jkv.-i 2851/41. sz-u szabályrend. módosítása	–

1	2	3	4	5
15.	1948. VI.	62/48.	Állatorvosok magányakorlatának folytatásáról szóló szabályrend. módosítása	–
16.	1949. II. 19.	1/49.	A vármegyei vendégszobákról	1949/3. sz. 19–21. old.
17.	1949. II. 19.	25/49.	A vármegyei Szociális Otthonról	1949/9. sz. 64–66. old.
18.	1949. VII. 2.	63/49.	A törvényhatósági közutak hálózatának ismételt megállapításáról	1949/11. sz. 73–77. old.
19.	1949. VII. 15.	71/49.	Veszprém vármegyei Kéményseprő Községi Vállalat megalapítása	1949. 13. sz. 88–97. old.
20.	1949. IX. 22.	75/49.	Községi és körgyezők egyes hivatalos működésükért engedélyezett díjak és magánmunkák árának megállapítása.	1949. 13. sz. 88–97. old.
21.	1949. XII. 22.	102/49.	A törvényhatósági háztartási alap terhére fenntartott személygépkocsi használatáról	1949/17. szám 119–124. old.

2. sz. melléklet

Kimutatás Veszprém vármegye központi tisztviselőiről (1945. évi állapot szerint)

Sor-sz.	Funkció megnevezése	Létszám (fő)
1.	Alispán	1
2.	Vármegyei főjegyző	1
3.	Vármegyei másodfőjegyző	1
4.	Vármegyei főügyész	1
5.	Vármegyei aljegyző	5
6.	Árvaszéki elnök	1
7.	Árvaszéki ülnök	5
8.	Főlevéltáros	1
9.	Irodaigazgató	1
10.	Irodatiszt	14
11.	Altiszt	7
12.	Közigazgatási gyakornok	4
13.	Kisegítő szolgáló	5
14.	Kezelő	1
15.	Díjnok	5
	Együtt:	53

JEGYZETEK

- Részletesebben lásd *BESZTERI Béla*: A Nemzeti Bizottságok Veszprém megyében (1945 április–1949 január) c. művét. A Veszprém megyei Múzeumok Közleményei 3. sz. 1965. 206. old. Veszprémi Állami Levéltár (továbbiakban: VÁL)
- Részletesebben lásd *CSABA Imre*: Pártok és pártharcok a felszabadulás utáni években. A koalíció története 1945–1948. Veszprém megyei fejlődése 1945–1970. Veszprém, 1970. Veszprém megyei Lapkiadó Vállalat. 19–23. old.
- A 14/1945. M. E. sz. rendeletből a megyére jellemző általam fontosnak tartott részeket emeltem ki. Törvények és Rendeletek Hivatalos Gyűjteménye, 1944–45. (VÁL)

3. sz. melléklet

Kimutatás a járási főjegyzőség létszámadatairól:

a) 1945-évi állapot szerint:

Járás megnevezése	Főjegyző	Főjegyző h.	Irodatiszt	Díj-nok	Altiszt	Összesen (fő)
Devecser	1	1	1	2	1	6
Enying	1	1	1	2	1	6
Pápa	1	1	1	2	1	6
Veszprém	1	2	1	2	1	7
Zirc	1	1	1	2	1	6
Összesen:	5	6	5	10	5	31

b) 1950-évi állapot szerint (június 1.)

Járás megnevezése	Főjegyző	Jegyző	Iroda-kezelő	Segéd-előadó	Hiv.-segéd	Összesen (fő)
Balatonfüred	1	2	1	–	1	5
Devecser	1	1	3	1	1	7
Keszthely	1	1	2	2	1	7
Pápa	1	2	3	1	1	8
Sümeg	1	1	2	–	1	5
Tapolca	1	1	3	1	1	7
Veszprém	1	1	3	1	1	7
Zirc	1	1	2	1	1	6
Összesen:	8	10	19	7	8	52

- A nemzeti Bizottságok korszakban betöltött szerepét részletesen elemzi *CSIZMADIA Andor*: Önkormányzatok – nemzeti bizottságok a felszabadulás után c. tanulmányában. Állam és Igazgatás 1970. évi 4. sz. 304. old. Mivel a jelen tanulmányban nem célja a nemzeti bizottságok tevékenységének az elemzése, de a közigazgatásban és annak újjászervezésében betöltött szerepük miatt nélkülözhetetlen volt megalakulásuk és működésük néhány kérdését felvetni. A nemzeti bizottságokkal és azok szerepével a fentén kívül több tanulmány is foglalkozik. Ezeket felsorolja *Csizmadia Andor* az említett műve láb-

jegyzetének 22–43. pontjaiban, továbbá *MÁTHÉ Gábor*: A közigazgatás demokratikus átalakítása Fejér megyében 1944/45-ben c. tanulmánya. Állam és Igazgatás 1970. évi 4. sz. 302–306. old. *BERÉNYI Sándor*: A magyar népi demokratikus állam közigazgatási 1944–45. c. műve. Kossuth Könyvkiadó 1987. 23–25. old. foglalkozik a nemzeti bizottságok szerepének az értékelésével.

- BESZTERI Béla* 1. sz. lábjegyzetben idézett műve 207–208. o.
- u. o. 218–219. old.
- A tanulmányban nem kívánom a rendeletet sematikusan ismertetni, de a jelentőségénél fogva az önkormány-

4. sz. melléklet

Kimutatás a járási főjegyzőségeken keletkezett iratok számáról (1945–1949 között)

Sorsz.	Járás megnevezése	Keletkezett iratanyag száma (iktatószám szerint)				
		1945.	1946.	1947.	1948.	1949.
1.	Balatonfüred	2000	3228	3593	3841	2644
2.	Devecser	3578	4870	5652	6280	5300
3.	Enying	3912	4779	5251	.....	.....
4.	Pápa	2685	4440	3978	-----	-----
5.	Veszprém	3208	6668	6466	7289	5674
6.	Zirc	3504	4762	5397	6085	4080

Megjegyzések:

- a balatonfüredi járás adatai csak a Veszprém megyéhez csatolt területek iratanyagát tartalmazza;
- a keszthelyi, a tapolcai és a sümegi járási iratanyaga a zalaegerszegi Állami Levéltárnál vannak elhelyezve; (Mivel a kimutatás az iratanyagról lényegében átfogó képet ad, ezért ezen járási adatait nem tartottam szükségesnek felkutatni.)
- az enyingi járás elcsatolásával az iratanyagot 1948-tól a Somogy megyei Állami Levéltárnál őrzik;
- ---- nincs pontos, megbízható adat.

- zati szervek működését meghatározó közös vonásokat célszerűnek tartom itt kiemelni. Ezekre a későbbiek során már nem kívánok visszautalni. Hivatkozásként a jogszabály egyes paragrafusait tüntetem fel.
8. *BESZTERI Béla* 1. sz. lábjegyzetben említett műve, 218. o.
  9. *FEJES Imre*: Veszprém megye közigazgatási beosztása és tanácsi vezető (1945.) 1950–1981. Veszprém, 1982. VÁL.
  10. Részletesebben lásd *BEÉR János*: A helyi tanácsok kialakulása és fejlődése Magyarországon (1945–1960.) c. művét. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1962. 92. old.
  11. A községi földigénylő bizottságok a felszabadulást követően spontán módon valamennyi településen létrejöttek. Működésüket a 600/1945. M. E. sz. rendelet szabályozta, amely létrehozta a területi és országos szerveként a földbirtokrendező tanácsokat.
  12. A termelési bizottságok megalakulásáról a 22.500/1945. F. M. sz. rendelet intézkedik. Ilyen bizottságok működtek községekben, járási szinten, városokban és a megyében. Országos szinten pedig a területi termelési miniszteri biztosi intézmény nyert megszervezést.
  13. Az üzemi bizottságok létrehozását a 14.700/1945. K. K. M. sz. rendelet kötelezővé teszi minden olyan kereskedelmi cégnél, ahol a rendszeres alkalmazottak száma a 15 főt eléri.
  14. A földművelésszövetkezeteket 1946. december 31-ig kellett megalakítani minden olyan községben, ahol a földreform során fel nem osztott vagyoni javak maradtak, vagy legalább egy községben 300 kat. h. mezőgazdasági terület került felosztásra. (131.000/1945. F. M. sz. r.) Később ide olvadnak be a régi szövetkezeti formák, mint a Hangya, Futura stb.
  15. A közigazgatás fogalma alatt – egyet értve *CSIZMADIA Andor* és *KARCSAY Sándor*: Magyarország közigazgatása c. műben leírtakkal (Budapest Székesfőváros Irodalmi és Művészeti Intézete, 1946.) VÁL. 5–7. old. – a község életének a közcélok megvalósítása érdekében kifejtett tevékenységét értem. Ezt a község e célra rendszeresített szervezete végzi, a község által meghatározott szabályok végrehajtásával, illetve e keretek között a köz céljainak a figyelembevételével, esetenként a közhatalom kikényszerítő erejének az igénybevételével. Tehát a jog és a hatalom az a két elem, amely a közigazgatás jelentős meghatározója. Ebből következik, hogy a kiépült állami szervezet rendszerén belül több szervezeti forma is jogosult e két meghatározó elem alkalmazására. E szervek egyik típusát az önkormányzati szervek alkotják.
  16. „Megyei jellegű” kellett írnom, mert megyeinek nem mondható a Veszprémi Városi Nemzeti Bizottság. Mivel a megyei nemzeti bizottság csak 1945 novemberében alakult meg, a városi az első perctől kezdve megyei feladatot is ellátott. Részletesebben lásd a 2. sz. alatti lábjegyzetben feltüntetett szerző és mű 28. old.
  17. A veszprémi Nemzeti Bizottság 1945. július 13-i ülésének határozata. 1. sz. lábjegyzet alatt említett szerző és mű 210. old, továbbá *BESZTERINÉ Dr. BLICKLE Ilona*: A szocialista állam helyi szerveinek létrejötte és fejlődése Veszprém megyében. Veszprém, 1970. Veszprém megyei Lapkiadó Vállalat 211. old.
  18. 1929: XXX. tc. 6. §.
  19. Veszprém megyei törvényhatóságának közgyűlési jegyzőkönyvei 1938–1947. Alakuló ülés jegyzőkönyve 507. old. VÁL. (Megjegyzem, hogy a vármegyei törvényhatósági bizottság működésével kapcsolatos tényeket és adatokat ebből a forrásmunkából gyűjtöttem. Valamennyi adatnál a forrásmunkára nem hivatkozom.)
  20. *Ibidem* 587.
  21. *Ibidem* 769. oldal
  22. *Ibidem* (1948–49. évi jegyzőkönyvek) 58. oldal
  23. *Ibidem* 102. oldal
  24. 37. jkv.-i sz. 4338/1931. sz. szabályrendelet a Veszprém vármegyei törvényhatósági bizottság közgyűlése számáról, idejéről és ügyrendjéről. 1. és 3. §. VÁL.
  25. uo. 4. §.
  26. A 19. sz. lábjegyzet alatt említett közgyűlési jegyzőkönyvek 606. old. VÁL. Az említett közgyűlésen azonnali hatállyal az állásból 27 tisztviselőt függesztettek fel.
  27. *Ibidem* 1946. február 13-i rendkívüli közgyűlés 1. sz. határozata, 587. old. VÁL.
  28. *Ibidem*. A kezdeményezés az 1946. február 13-i közgyűlésen történt (2. jkv.-i szám), de végleges döntés a következő ülésen 1946. április 17-én történt (26. jkv.-i sz.), 607. oldal, VÁL.
  29. *Ibidem* 1947. április 16-i közgyűlés (1. jkv.-i sz.) 701. oldal, VÁL.
  30. A közigazgatás ideiglenes rendezéséről szóló 14/1949. M. E. sz. rendelet 35. §-a a v. thb., a megyei városok és a községek szabályrendeletalkotási jogát továbbra is megtartotta.
  31. A 19. sz. lábjegyzetben említett anyag, 510. old. VÁL.
  32. *Ibidem* 629.643, 752. oldal
  33. *Ibidem* 1947. december 10-i v. thb. ülésének jegyzőkönyve 154. jkv.-i sz. 780. oldal, VÁL.
  34. *Ibidem* 58. oldal. A szeptember 15-i ülésen 7 új kisgyűlési tagot választottak.
  35. *Ibidem* 86. oldal
  36. *Ibidem* 104. oldal
  37. 1030/1945. M. E. sz. r. 32. §.
  38. A 19. sz. lábjegyzetben említett jegyzőkönyvek, 54. jkv.-i sz. 623. oldal, VÁL.
  39. *Ibidem* 63. jkv.-i sz. 626. oldal, VÁL.
  40. 1030/1945. M. E. sz. r. 32. §-a, illetve a 19. sz. lábjegyzet alatt említett jegyzőkönyvek (alakuló ülés jegyzőkönyve) 510. oldal, VÁL.
  41. A 19. sz. lábjegyzet alatt említett jegyzőkönyvek. A bizottság összetételének a változásai megtalálhatók a 739. oldal (83. jkv.-i sz.) újjáválasztása a 780. oldal (152. jkv.-i sz.), 58. oldal (90. jkv.-i sz.), 86. oldal (118. jkv.-i sz.), 104. oldal (9. jkv.-i sz.) alatt. VÁL.
  42. Lásd Veszprém Vármegyei Hivatalos Lapja. Az 1947. évi ülés időpontját a 2. sz. (5–6. old.), az 1948. évi szintén a 2. (5–6. old.), az 1949. évi is a 2. sz. (12–13. oldal) tartalmazza. VÁL.
  43. A v. thb. közigazgatási bizottsága üléseinek a jegyzőkönyvei. VÁL. (Vármegyei thb. iratai X. alatt)
  44. *Ibidem* (Megjegyzem, hogy a közigazgatási bizottság iktatókönyve 1945-ben 450, 1946-ban 2009, 1947-

- ben 2764, 1948-ban 3781, 1949-ben 1888 db ügyet tartalmazott.) VÁL.
45. Ibidem. Közigazgatási bizottság gazdasági albizottságának a jegyzőkönyvei XXI. 10/b. VÁL.
46. A 2. sz. lábjegyzetben említett szerző és mű 31. old. Veszprémi Népiújság 1945. október 13-i szám 20. oldal, a Pápai Néplap 1945. október 27-i száma. VÁL.
47. A 19. sz. lábjegyzetben említett anyag 1945. december 12-i közgyűlés jkv. – 559. oldal, VÁL.
48. Ibidem. 1948. február 17-i közgyűlési jkv. – 6. és 7. jkv.-i sz. 6–7. oldala, VÁL.
49. Vármegei főispáni iratok. Általános iratok (1945-ben 1789, 1946-ban 819, 1947-ben 612, 1948-ban 757, 1949-ben 594 db.) XXI/1/a. VÁL.
50. Ibidem 771/1946. sz-u irat. VÁL.
51. Simon József Homokbödögén (Veszprém megye, pápai járás községe volt) született. A Tanácsköztársaság leverése után kénytelen volt elhagyni az országot. A Szovjetunióba került, ahol mérnök lett és a szovjet hadsereg őrnagyaként vett részt a felszabadító harcokban. A magyar hatóságok kérésére leszerelték és így került egy héttel a felszabadulás után pártszervezőként a megyébe. A 2. sz. lábjegyzet alatt említett szerző és mű 20. oldala
52. A 19. sz. lábjegyzetben említett anyag. 1947. május 17-i közgyűlés, 73. jkv.-i sz. 1733. oldal, VÁL.
53. Ibidem 81. jkv.-k sz. 737–739. oldal
54. Ibidem 1948. október 23-i közgyűlés jegyzőkönyve, 106. jkv.-i sz. 69. oldal, VÁL.
55. A közigazgatási iratok megtalálhatók a XXI/4/b., a kihágási iratok pedig XXI/4/c. alatt. VÁL.
56. A hivatalos lapnak 1945-ben 10, 1946-ban 17, 1947-ben 24, 1948-ban 10, 1949-ben 17, 1950-ben 18 száma jelent meg. VÁL.
57. Az árvaszék iratait az alispáni iratoktól elkülönítetten kezeli a levéltár a XXI/5. sz. alatt. VÁL.
58. 4300/1945. M. E. sz. r. VÁL.
59. 4343/1949./259. M. T. sz. r. VÁL.
60. A járási főjegyzői iratokat a XXI. sz. csoportosításban minden járás vonatkozásában külön számon rendezte a levéltár. Lásd. VÁL.
61. 1030/1945. M. E. sz. r. 12. §. VÁL.

GYULA FÜLÖP

SELBSTVERWALTUNG VON KOMITAT VESZPRÉM NACH DER BEFREIUNG BIS ENTSTEHUNG DER KOMITATS RAT. (1945–1950.)

In der Studie wird die Selbstverwaltung ab 1945 bis der Entstehung de Komitatsrates bekanntgemacht. Das Ziel wurde durch zwei Quellen erreicht. Die damaligen Rechtsvorschriften wurden mit den Archivdaten verglichen und aus diesem Aspekt wurde die Autonomie der Komitatsverwaltung analysiert.

Im ersten Teil der Studie werden die juristische und politische Möglichkeiten der demokratischen Umformung der Verwaltung untersucht. Ganz konkret handelt es sich hier um die Verordnung 1030/1945. ME und die Ergaenzung 14/1945. ME „über die provisorische Organisation der

Verwaltung“, das war die gültige Regelung bis 1950. Bei Realisierung der lokalen autonomen Verwaltung wird aus politischem Gesichtspunkt die Rolle der Nationalkomites hervorgehoben. Aus diesem Aspekt kann dieses Werk nicht vollkommen sein, naemlich aus der autonomen lokalen Verwaltung wird nur die Komitatsverwaltung vorgezeigt, die Taetigkeit der kleineren Einheiten, (Komitatsstaedte, Gemeinden) werden nicht analysiert.

Im zweiten Teil wird die Taetigkeit der korporativen Behörden in der Selbstverwaltung das Komitat bewertet, so die Entstehung und Wirkung der Gesetzkomitee

des Komitats (Vollversammlung, Kleinversammlung, Verwaltungsausschuss, Bestimmungsausschuss, Inkompatibilitaetsausschuss). Nachher werden die einzelnen Behörden des Komitats dargestellt. Hier wird mit dem Obergespanamt (II/B) beschäftigt und die Taetigkeit der Komitatsbeamten (II/C) bewertet. Hier werden als zentraler Beamter der Untergespan und sein Amt (Obernotar des Komitats, leitender juristischer Komitatsbeamter für Rechtssachen, Waisenamt und andere Beamten) vorgezeigt und schematisch wird die verwalterische Rolle der im Komitat wirkenden ausseren Beamten bekanntgemacht.